

ARTICLES CENTRALS

Educació per la pau en contextos de violència

Gloria María Abarca Obregón

Doctora en Estudis Internacionals de Pau, Conflictes y Desenvolupament, Càtedra UNESCO de Filosofia per la Pau, Universitat Jaume I de Castelló

Parlar d'educació per la pau en contextos on la violència està intensificada o la seva repercussió és directa qüestiona no només l'educació per la pau, sinó la pau mateixa en la seva concepció, així com els que treballem per i per a la pau. És per això que poden sorgir diferents respostes i opcions per obrir espais de pau que permetin anar trencant cicles de violència. Com diu l'investigador John Paul Lederach, "la pau no es veu només com una fase en el temps o una condició; és un procés social dinàmic i com a tal requereix un procés de construcció".¹

A les zones amb violències directes és primordial visibilitzar, obrir i sostenir aquest procés de construcció de pau, com a primer moviment de disminució de la violència. És important transmetre que tot i les violències que es viuen o es van viure, hi ha una forma d'actuar perquè la violència no segueixi sent la resposta davant allò que passa o ha passat. I és a través de les accions de pau que es generen espais que permeten oxigenar i rebaixar el que està intensificat. Algunes d'aquestes accions de pau consisteixen a respondre preguntes com: qui som? amb qui estem? i, d'acord amb la idea de la resiliència: què tenim? què podem fer? i què estem fent ja en accions de pau?

Per anar entreteixint aquestes accions en els diversos espais, la conformació d'una xarxa de pau ajuda. Aquesta xarxa permet moure'ns de l'indret de la indiferència, paralització i normalització que crea la violència, a més d'obtenir noves perspectives, eines i, sobretot, quan la violència plasma els seus estralls, generar espais de cura i reparació.

Construcció de pau a Mèxic

Parlar de Mèxic en l'actualitat és mostrar un mosaic ampli de molts matisos en què es combinen costats molt profunds de fosc amb altres molt lluminosos de profunda esperança. És veure que la vida segueix, i que la vida té cura de la vida. És important mostrar aspectes de pau que es realitzen a Mèxic com la creació de xarxes de pau, a les colònies, a les comunitats, espais i pràctiques de pau en escoles oficials, pràctiques restauratives en presons, entre d'altres, que de vegades no són visibilitzats davant els forts impactes que deixa la violència. Violència que no és permanent en un lloc, sinó movable, i d'intensitat variable, amb pics momentanis. Però, precisament, aquests pics són profunds, augmentats, i instauren por a les persones. Per això és important que hi hagi espais de pau que vagin transfigurant allò que cal ser eliminat i transformat.

“ Parlar de Mèxic és mostrar un mosaic ampli de molts matisos en què es combinen costats molt profunds de fosc amb altres molt lluminosos de profunda esperança ”

Parlar de Mèxic és mostrar les seves diverses realitats, així com les que té el món. Ja que les violències d'aquí tenen molt a veure amb les violències d'allà i, per tant, les paus d'aquí també són les que s'aconsegueixen amb les d'allà. És veure que som interdependents, estem interconnectats. I és tenir una mirada i un cor més amplis. Ja que estem totes i tots entrelligats i els privilegis d'alguns són les violències d'altres, vegem com podem començar a cuidar-nos i veure'ns com una humanitat compartida, connectada i interdependent.

Propostes i pràctiques de pau

Davant d'aquestes reflexions i de la concepció del pedagog José Tuvilla, que crea espais de pau en els centres escolars, es presenten aquí un seguit de propostes que podrien aplicar-se a Mèxic per fomentar la cultura de pau a les escoles, a través de bones

pràctiques que Francisco Muñoz defineix com “espais en què es dona equilibri, seguretat i sostenibilitat, condicions totes elles molt importants per a la pau. Podem comprovar com hi ha molts espais de pau ‘imperfecta’ en el micro, meso i macro de les societats humanes”.²

Es tracta, per tant, de crear espais de trobada, diàleg, cura, reconeixement, participació activa i generar xarxes. Aquí és on es construeix la pau.

Espais de connexió

Una cosa altament revolucionària és tornar a la connexió de l'ésser humà amb si mateix, amb l'altre i amb la natura, és fer pauses necessàries per veure què està viu dins meu, en l'altre i tenir cura de la vida. Una de les metodologies que ho permet és la Comunicació Noviolenta (CNV) de Marshall Rosenberg, que reprèn la connexió, l'observació, els sentiments i necessitats davant un conflicte, fet o esdeveniment per formular una petició.

Espais de trobada-cooperació

La comunitat educativa té diversos espais de coincidència, els quals poden ser espais de trobada i de construcció de les relacions amb les persones. Una manera és a través de jocs cooperatius per trobar-nos des de la cura, el treball conjunt i el canvi de mentalitat de la competitivitat a la cooperació. On es fa visible la necessitat d'una transformació de paradigma de l'individu al col·lectiu, de grupal a col·lectiu, on no només es tracta d'ampliar el pensament sinó també el cor.

Espais de restauració, reparació i compassió

Quan la violència ha estat directa és important oferir espais on els seus cicles es trenquin. Quan una persona que ha estat víctima de violència no té un espai de restauració o de reparació adequat, a causa del dolor sofert pot fàcilment recaure en un nou cicle de violència en què es converteixi en victimària. Un victimari va ser moltes vegades víctima. És per això que oferir espais de restauració, reconciliació, perdó o sanació, és important per poder reconstruir-nos malgrat les violències que es viuen. Algunes de les eines són exercicis de consciència plena, creació de cercles de pau i

exercicis de compassió.

Espais de teixit de xarxes

John Paul Lederach proposa que per conformar plataformes de transformació cal teixir xarxes. Per a la conformació d'aquestes xarxes es requereix: que sigui amb persones properes, no amb persones a les que es pretengui canviar o convèncer o que s'opini que ho necessiten; i que hi hagi una xarxa primària sostinguda entre tots i que d'allà sorgeixin altres xarxes complementàries. Aquestes xarxes se sostenen a través d'activitats, reunions, compartir experiència o donar suport o ajuda en situacions de conflicte o crisi.

“ S’han de crear espais de trobada, diàleg, cura, reconeixement, participació activa i generar xarxes. Aquí és on es construeix la pau ”

Aquests espais de pau es duen a terme a través de diferents pràctiques de pau:

1. Pràctiques de pau des de l'humà: pot semblar que educar l'ésser humà a ser humà no és necessari, però és justament una cosa que fa la violència desconnectar l'humà de si mateix, de la vida i dels altres. És per això que la capacitat de reconnectar les diferents dimensions de l'ésser humà en les pràctiques quotidianes permetrà una ruptura dels cicles de violència i possibilita un procés de construcció de pau.

A través d'activitats que propiciïn recuperar la capacitat de la sorpresa, el gaudi, la connexió, l'auto-cura i la cura de l'altre.

2. Dignificació de la tasca docent. Si parlem que el reconeixement és un dels primers espais de pau, és important obrir aquest reconeixement a la tasca docent, dignificar el que sí que es fa i, al seu torn, generar la consciència col·lectiva docent, així com afavorir que es generin llaços d'unió entre els diferents grups amb les seves diversitats i estils en benefici del col·lectiu.

La intenció de les pràctiques de pau és que es multipliquin dins de les pròpies comunitats escolars a través de les xarxes de pau i aquestes els donen opcions fins i tot en situacions de crisi.

Experiència d'educació per la pau

En aquest context val la pena presentar breument una experiència concreta d'educació per la pau que es va dur a terme del 2017 al 2019 en regions d'alt risc de l'Estat de Mèxic. Es tracta del Diplomat "Pau Holística i Convivència Escolar" que van oferir els Serveis Educatius Integrats a l'Estat de Mèxic.

La fase presencial d'aquest diplomate es va realitzar en zones de Valle de Toluca i Valle de México on es registren alts índexs de violència. Hi van participar vuit grups de 40 docents, la majoria professionals que treballen en l'àmbit de l'educació en zones d'alt risc i que han estat, en ocasions, víctimes directes d'actes violents. A través de la construcció d'una xarxa van ser moltes les escoles que van estar implicades en el projecte.

“ Les experiències de pau a Mèxic són diverses, però poc difoses. Unir-les a través de xarxes de pau permet visibilitzar més fàcilment el seu impacte i importància ”

A més de crear aquesta xarxa d'educadors per la pau, el Diplomat va ser un important espai de reflexió que va posar de manifest algunes claus i reptes de l'educació per la pau a Mèxic. Hi destaquen les següents consideracions: els educadors que treballen en zones d'alta violència moltes vegades tenen una concepció negativa de la pau, ja que pensen que només és l'absència de la guerra, però alhora també tenen una idea de pau romàntica, en la qual s'ha de ser perfecte per construir-la i on tots ens estimarem i ens agafarem de les mans. Per això una de les primeres accions és presentar una pau en plural, que són paus, les diverses formes que es pot treballar, una concepció més

àmplia, propera i pràctica del concepte de pau. També una pau d'aquí i ara, que sent imperfectes podem fer paus imperfectes, que és un procés continu encara en zones on hi ha violència. En els entorns de violència, la pau es concep com una cosa llunyana, per això és important acostar-la, viure-la com un espai que possibilita trencar un cicle de violència. La proposta de pau holística que es va proposar en contextos de violència va ser una pau amb mi, amb l'altre, amb allò altre, va utilitzar al seu torn les diferents dimensions d'aprenentatge de l'ésser humà, la corporal, emocional, intel·lectual i l'experiència de vida. Entenent la pau holística com la suma de les parts més el tot, on cada acció tant interna com externa repercuteix en el tot.

A les zones amb presència de violència, i més si aquesta és contínua, es normalitza i t'impacten les ombres obscures de la humanitat. És un cicle de violència no només externa, sinó també interna, et desconnecta de la vida i de tu i de les altres persones, generant més violències des de la desesperança. Per això és important generar esperança a través del reconeixement de les accions que sí que tenen en el seu entorn, amb el que sí que tenen i compten, sobretot focalitzat en els seus estudiants i en el que poden fer en conjunt. A més, per a les persones que treballen en llocs de violència, és important que també tinguin els seus propis espais de restauració, de connectar amb la vida, així com de reconeixement de la seva tasca i d'auto-reconeixement.

Una proposta que va ajudar en zones amb violència va ser el conformar xarxes de pau, entre els docents, directius, famílies i estudiants, ja que els permet veure cobertes les necessitats de ser escoltats, compresos i motivats per ser constructors de pau en la seva comunitat educativa. I que som diversos els que estem construint opcions que equilibrin el que està passant.

“ La pau a Mèxic ha canviat d'un ideal a un espai de proposta del qual ja han sorgit algunes accions concretes ”

Viure la violència en primer persona i no només ser el que rep o treballa amb persones que reben la violència amplifica l'efecte de la mateixa. Moltes vegades paralitza. Per això, en termes de pau, cal entendre la possibilitat del procés, visibilitzar el que està passant, anomenar-lo i també anomenar les accions de pau que ja hi ha. Identificar què podem fer, sense posar en risc la seva pròpia integritat, ja que moltes vegades els alumnes vénen de famílies no només amb violència domèstica, sinó que exerceixen també altres formes de violència. En aquests casos, el que un docent pot fer és la feina de pau amb els estudiants que arriben a l'escola, obrint un espai de trobada amb l'altre, des de la comunicació noviolenta, la cooperació, la resiliència, on el mitjà de cadascú determini l'actitud. Davant tants espais de risc cal generar més espais de protecció.

Conclusió

El concepte de pau és una cosa viva, que es mou, que permet el diàleg entre la vida i el que no és vida. No és un ideal, és la construcció contínua de la humanitat, és l'espai, la pràctica que humanitza l'humà i on ens trobem com a humanitat.

La possibilitat de generar espais i pràctiques de pau en llocs on es viuen les violències no només és real i important, és un recurs necessari i es necessita donar a conèixer les eines que possibiliten aquestes pràctiques. Encara amb el repte de comptar amb poques especialistes, cada dia s'estan generant més llocs de capacitació en temes de pau, com són els cercles de pau, cercles i pràctiques restauratives, comunicació noviolenta o jocs cooperatius de pau. Cal tenir present també que cada vegada més universitats estan obrint postgraus sobre qüestions relacionades amb l'educació i cultura de pau.

Encara falta molt per fer, però cal reconèixer que, en els últims cinc anys, la pau a Mèxic ha canviat d'un ideal a un espai de proposta del qual ja han sorgit algunes accions concretes.

SOBRE L'AUTORA

Gloria María Abarca Obregón és doctora en Estudis Internacionals de Pau, Conflictes i Desenvolupament de la Càtedra UNESCO de Filosofia per la Pau de la Universitat Jaume I de Castelló. Coordinadora de projectes internacionals d'educació per la pau i de la xarxa de pau DEEP. Guanyadora conjuntament amb Said Bahajin del Premi de la Pau

Ciutat de Castelló 2009. És també investigadora i docent sobre la temàtica d'educació per la pau holística en diversos estats de Mèxic, Colòmbia, Paraguai i Espanya.

1. Veure Lederach, J. P. (1998). *Construyendo la paz: reconciliación sostenible en sociedades divididas*. Gernika Gogoratuz, Bakeaz.

2. Veure Muñoz, Francisco A. Y Mario, López (2004): «Historia de la paz» en Molina Rueda, Beatriz y Francisco A. Muñoz (eds.), *Manual de Paz y Conflictos*, Granada, Universidad de Granada, 44-65.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia Trobada documental per la pau

© Generalitat de Catalunya